

dencijama, Muhamedu Hadžiefendiću, Huski Miljkoviću i drugim komandantima muslimanske milicije itd. Veći broj domaćih i stranih historiografskih radova, značajnih za cjelovito situiranje problema, takođe, nije korišten.

Autor temu prati u potrebnom kontinuitetu, mada se mora konstatovati da nedovoljno objašnjava sve aspekte problema o kojima piše. »Gusto tkanje« muslimanske autonomističke politike i njeni odnosi sa Trećim Rajhom i drugim faktorima zahtijevaju slojevita objašnjenja i smisao za svaku finesu. Tu se, naime, radilo o neprekidnom doručivanju planova i kombinacija, rađanju novih varijanti i prilagođavanju ili odbacivanju starih. Više nivoa različitih ideja neprekidno je bilo u opticaju, realizovano i čekalo pogodne okolnosti za djelimičnu ili potpunu primjenu. Funkcionisao je princip »planova u planovima«, koji je bio rezultat njemačke metodičnosti i upućenosti na bogato iskustvo u odnosima sa islamskim zemljama i narodima i orijentalnog, levantiskog poimanja principa nestalnosti u politici i prividne »neuravnoteženosti«, u evropskom smislu, s druge strane. Saradnja Trećeg Rajha s panislamistima i bosanskohercegovačkim autonomistima odvijala se u znaku obostranog insistiranja da se, po svaku cijenu, ostvare planirani ciljevi, uz korišćenje svih raspoloživih snaga, tuđih i vlastitih, upravo ovim redom. Treba naglasiti da je u okviru pokreta za autonomiju Bosne i Hercegovine egzistiralo više struja, od Uzeiragine koja je očekivala ponovno uspostavljanje Jugoslavije, do one koja je svoju sudbinu vezala za Treći Rajh. Između njih postojale su, više ili manje izraženo, i druge struje koje su se na razne načine uklapale u ove dvije glavne.

Autor je uložio veliki napor u nastojanju da se što više oslanja na izvornu dokumentaciju, naročito na onu njemačke provenijencije. Uprkos nedorečenostima, pred čitaocima je prva monografija o muslimanskom pokretu za autonomiju Bosne i Hercegovine i Trećem Rajhu. Ona, u stvari, predstavlja pokušaj sinteze navedenog problema i obavezuje istoričare da i na osnovu Redžićevog doprinosa i otvaranju pojedinih pitanja nastave rad na istraživanju muslimanskog autonomnog pokreta po pojedinim segmentima i da ga kao cjelinu situiraju u okviru kakve je po svom značaju imao.

Muhidin Pelesić

POVODOM OBJAVLJIVANJA VODIČA ARHIVA BOSNE I HERCEGOVINE

(Izdavač: Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1987, s. 462)

U 1987. godini Arhiv Bosne i Hercegovine navršio je četrdeset godina uspješnog rada. To je bio lijep povod da se sumiraju rezultati rada, da se na poseban način prezentiraju javnosti i da se utvrdi

programska orijentacija rada ove značajne ustanove za jedan duži period. I publikovanjem Vodiča Arhiva BiH obilježen je četrdesetogodišnji jubilej. S obzirom na to da je Arhiv BiH prva i najstarija ustanova ove vrste u našoj republici, cjelokupan razvoj arhivske službe na ovom prostoru u užoj je vezi s njegovom djelatnošću i teškoće s kojim se on sukobljavao održavaju dijelom probleme arhivske službe u BiH u cjelini.

U odnosu na razvijenije centre u našoj zemlji, arhivska služba u BiH relativno je mlada. Ona je tek nekoliko godina iza drugog svjetskog rata počela da se institucionalizira i time čini prve korake u svom razvitku. Prvo je 1947. godine osnovan Arhiv Bosne i Hercegovine sa sjedištem u Sarajevu. Naredne godine osnovan je Arhiv grada Sarajeva i trebalo je da prođe nekoliko godina da počne osnivanje regionalnih arhiva u razvijenijim gradskim sredinama Bosne i Hercegovine — prvo u Banjoj Luci (1953), koji od 1963. nosi naziv Arhiv Bos. krajine i u Mostaru (1954), koji od 1964. dobija naziv Arhiv Hercegovine. Regionalni arhivi osnovani su, zatim, u Travniku (1954), pod nazivom Arhiv Srednje Bosne, u Doboju (1954) i, najzad, u Tuzli (1955). Zakon o arhivskoj službi SR Bosne i Hercegovine donesen je 1962. godine i u njemu su uglavnom razrađeni principi saveznog Opšteg zakona o državnim arhivima iz 1950. godine. Arhiv Bosne i Hercegovine dobio je pomenutim republičkim zakonom status matične ustanove, ali mu time nije dato pravo stručnog nadzora arhivskih ustanova u unutrašnjosti. To je nužno imalo svoje negativne rezonance, posebno u sferi unapređenja stručnog rada arhivske službe na cijelom području Bosne i Hercegovine.

Neće se pogriješiti ako se konstatuje da razvitak i djelatnost arhivske službe u Republici nije tekao ravnomjerno i da niz godina arhivske ustanove, posebno one u unutrašnjosti, nisu bile stale na svoje noge. Ni Arhiv Bosne i Hercegovine u početku nije imao bolju sudbinu. On je od početka počeo da radi u neuslovnim prostorijama i bez potrebnog stručnog kadra. Gotovo niz godina cio stručni rad ove ustanove bio je na leđima jednog ili dva stručna radnika. U cjelini gledano, Arhiv BiH prošao je težak put. Trebalo je stvoriti brojne pretpostavke za njegovo izrastanje u arhivsku instituciju u kojoj će se postepeno razviti oni oblici djelatnosti koji karakterišu ustanovu ovakve vrste u savremenom svijetu. Plaćao se, pri tome, svojevrsan danak odsustvu pozitivne tradicije i dosta dugo održavanom potcjenjivačkom odnosu prema ovoj značajnoj službi, čak i od strane onih kojima ne bi trebalo da bude daleka i nepoznata ova djelatnost. Stoga nije čudo da se arhivska služba poistovećivala s običnom registraturom u koju se pohranjuju spisi i sve ono što je »odslužilo« i treba da se stavi »ad acta«. Treba, doduše, priznati jednu istinu da su, iz dosta objektivnih i subjektivnih razloga, prvih godina i Arhiv BiH i arhivske ustanove u unutrašnjosti koncentrisali svoju aktivnost najviše na čuvanje, prikupljanje i zaštitu arhivske građe, jer

su nedostajali uslovi da se pristupi ozbiljnijem radu na njenoj stručnoj obradi, a još manje da se ona učini pristupačnom za istraživače. Dugo se nije moglo utvrditi kakvom građom raspolaže Arhiv, jer se dosta dokumenata nalazilo u vlažnim podrumima više ustanova. Strpljivo se, prema tome, moralo raditi na kompletiranju fondova i zbirki građe, na obogaćivanju Arhiva novom građom iz registratura koje su prestale da rade ili onom koja je pribavljena putem otkupa, poklona ili depozita. Treba, takođe, pomenuti činjenicu da je okupator u toku rata odvuкао iz naše zemlje dva važna fonda građe iz austro-ugarskog perioda uprave u Bosni i Hercegovini i to: Zajedničkog ministarstva finansija, Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu — koji je nastao u Beču u vremenu od 1878—1918. godine — i fond Prezidijalnih spisa Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu. Tu građu Arhiv je preuzeo i ona čini posebno vrijedne dokumente za taj period istorije Bosne i Hercegovine. U kompletiranju fondova Arhiv mora da poduzima nove korake, jer, na primjer, do danas nije dobio građu civilnih organa vlasti tzv. NDH, koja se od 1945. godine nalazi u Vojnoistorijskom arhivu u Beogradu.

Da bi se dobila koliko-toliko tačna predstava o tome čime raspolaže Arhiv Bosne i Hercegovine, ističemo da danas on ukupno ima 343 fonda i zbirke. Najkompletnija je građa austro-ugarskog perioda koja se čuva u 26 fondova i koju su istraživači već dijelom koristili za izradu monografija, studija, rasprava, članaka i dr. Arhivska građa za međuratni period većim dijelom je fragmentarna i čuva se u 79 fondova. Ona je nešto kompletnija za razdoblje 1919—1924. i pohranjena je u fondu Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu i fondu Pokrajinske uprave za Bosnu i Hercegovinu. U naznačenom periodu, BiH čini još jednu administrativno-političku jedinicu. Uspostavljanjem oblasne, a kasnije banovinske uprave situacija se ozbiljno izmijenila, jer Sarajevo gubi značaj glavnog sjedišta Bosne i Hercegovine. To se odrazilo i na stanje arhiva i arhivske građe za međuratni period. Za razdoblje od 1924. do, zaključno, 1941. godine, Arhiv je mogao da raspolaže samo građom sarajevske oblasti i drinske banovine. I ta građa je nepotpuna. U Arhivu BiH nije u većem obimu pohranjena ni građa za ratni period (1941—1945). Pomenuli smo da se dobar dio te građe nalazi u Vojnoistorijskom arhivu u Beogradu. Tom građom znatno su bogatiji Muzej revolucije u Sarajevu i Arhiv Centralnog komiteta Saveza Komunističke Bosne i Hercegovine. Jedan dio građe ratnog perioda pohranjen je u regionalnim arhivima Bosne i Hercegovine. Ogroman posao arhivski radnici su obavili i danas obavljaju na prikupljanju, sređivanju i stručnoj obradi građe socijalističkog perioda. Taj rad je uveliko odmakao i građa tog perioda već je djelimično pristupačna istraživačima.

Konstantno unapređivanje arhivske službe u Arhivu BiH ogledalo se i u razvijanju drugih oblika rada. Tu, u prvom redu, mislimo na rad na publikovanju građe. Ova ustanova nosilac je dugoročnog

projekta pod nazivom »Publikovanje izvora za istoriju SKJ BiH«, a takođe i projekta »Kompleksno istraživanje arhivske i bibliotečke građe«. Problem stručnog kadra je konstantan u arhivskim ustanovama. S obzirom na pomenuti društveni tretman arhivske službe, nije se rad u ovakvim institucijama smatrao privlačnim. Ni na čelu ovih institucija nisu uvijek stajale ličnosti koje bi se sa više stručnosti i pasioniranosti posvetile ovom radu. A stalan i sistematičan rad na kadrovskom jačanju arhivske službe treba da stvori uslove da unutar ovih institucija podstiče i smisao za određene oblike istraživačkog rada.

Razvoj i djelatnost arhivske službe u korelativnom je odnosu sa razvojem historiografije u Bosni i Hercegovini. Od osnivanja Istorijskog društva Bosne i Hercegovine (1947), osnivanja Filozofskog fakulteta u Sarajevu, odnosno Odsjeka za istoriju (1950), osnivanja Orijentalnog instituta u Sarajevu (1950) i zatim drugih naučnih institucija, u prvom redu Instituta za istoriju u Sarajevu (1959), otpočeo je organizovani rad na osposobljavanju mlađih kadrova za naučni rad na unapređenju historiografije. Unapređenje istorijske nauke išlo je nekako uporedo sa razvojem i rastom arhivske službe, s podizanjem njenog značaja i ugleda. U cjelini se može reći da je razvoj pomenutih institucija pozitivno djelovao na razvoj Arhiva BiH i regionalnih arhiva u BiH koji, doduše, nisu u istoj mjeri mogli da idu ukorak sa aktivnošću Arhiva BiH. Iz naučnih krugova Arhiv BiH dobijao je podsticaje za pojedine svoje akcije, a s druge strane, arhivski radnici pokazivali su stalno puno razumijevanje za određene oblike saradnje s naučnim radnicima i institucijama naučnog značaja. Naučni radnici su uključeni i u samoupravne organe Arhiva BiH i u redakcije za pojedina izdanja ove ustanove.

Orijentacija Arhiva BiH na izdavačku djelatnost, koja datira od pojave prvog broja njegovog glasila »Glasnika« (1948), zatim publikovanje knjiga građe, u početku za istoriju radničkog pokreta u austrougarskom periodu, a zatim građe koja se odnosi i na drugu problematiku (o sarajevskom atentatu, o borbi Muslimana BiH za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju, o agrarnim odnosima u BiH, zatim Narodnoj vladi NR BiH i dr.) samo potvrđuje usmjerenost ove ustanove na to da podigne na viši nivo stručni rad arhivske službe i da u svojim okvirima stvori uslove za naučnoistraživački rad. Pohvalna je inicijativa da se pri Arhivu BiH planira formiranje odjeljenja koje isključivo treba da se bavi objavljivanjem istorijskih izvora i da istovremeno sazrijeva osjećanje da među saradnicima ove ustanove treba podsticati određene oblike istraživačkog rada. To su, nesumnjivo, pozitivna usmjerenja, jer je većina razvijenijih arhivskih institucija u svijetu istovremeno i stjecište znanstvenog rada njihovih, u prvom redu, izraslijih saradnika.

U Arhivu BiH za potrebe istraživača dosta se čini na izradi raznih naučno-informativnih pomagala (kataloga, kartoteka, sumarno-

analitičkih inventara i dr.). Time se omogućuje da Arhiv sve više postaje otvorena knjiga za njegove korisnike, prvenstveno istraživače određenih istorijskih pojava i događaja. Izrada i publikovanje Vodiča, koja je uslijedila u trenutku kada ova ustanovu slavi svoj jubilej, svakako je kruna tih napora saradnika ove ustanove. Trebalo je je doseći određen nivo u kompletiranju i stručnoj obradi sve pohranjene građe da bi se moglo pristupiti izradi jednog kompleksnog vodiča za njeno korištenje. Pažljivijim praćenjem razvoja i djelatnosti ove ustanove, moglo se utvrditi da je znatno prije ove publikacije nizom radova stručnih radnika ove ustanove duže vrijeme pripremana izrada Vodiča. Riječ je o stručnim radovima o pojedinim fondovima i zbirkama koji predstavljaju svojevrstne male vodiče koji su našli svoje puno mjesto u ovoj knjizi.

To je bila dobra orijentacija i sigurno stručni saradnici imaju u svom programu dalji rad u tom pravcu. Interni vodiči za pojedine fondove i zbirke, sa svim potrebnim podacima, biće novi doprinos u nastojanjima Arhiva da odgovori sve složenijim potrebama korisnika njegovih usluga, u prvom redu istraživačima-istoričarima.

Vodič Arhiva BiH, koji je sada dostupan javnosti kao posebna knjiga, sadrži popis svih fondova i zbirki Arhiva Bosne i Hercegovine i popis arhivskih fondova i zbirki u ustanovama na području Arhiva (Gazi Husref-begove biblioteke u Sarajevu, Narodne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, Muzeja revolucije Bosne i Hercegovine, Orijentalnog instituta u Sarajevu i Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine). Raspored fondova i zbirki izvršen je prema utvrđenim kriterijumima koji se već ranije primijenjeni u ediciji Arhivski fondovi i zbirke SFRJ (Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd, 1981).

Osnovno je bilo mjerilo da se fondovi i zbirke rasporede po vremenu svog nastajanja i djelovanja. Praktično to je tako sprovedeno da čitalac u hronološkom slijedu ostvaruje uvid u fondove i zbirke koje se, na primjer, odnose na javnu upravu, prvo na najviše organe zakonodavne i upravne vlasti u BiH od vremena austrougarske uprave do današnjih dana, zatim nižih i najnižih organa. Iza toga slijedi popis fondova i zbirki o pojedinim institucijama, kao što su pravosuđe, ustanove iz oblasti prosvjete, nauke i kulture, ustanove iz oblasti zdravlja i socijalne politike. Zatim slijedi popis fondova i zbirki koje se odnose na oblast privrede (privredne organizacije i ustanove, banкарство, trgovina, ugostiteljstvo), društveno-političke organizacije, društva i udruženja, lični i porodični arhivski fondovi. Za svaki fond utvrđen je njegov tvorac, opisano je stanje građe dotičnog fonda, navedene su sve arhivske knjige (djelovodni protokoli, registri i dr.) u kojima je građa evidentirana, zatim sve vrste spisa (strogo povjerljivi, povjerljivi D. Z. opšti spisi, ostali spisi i dr.) i, konačno, literatura koja je nastala na osnovu korištenja građe dotičnog fonda. Mogla bi se staviti primjedba da navođenje

literature nije uvijek na nivou onog što je stvarno do sada nastalo u istoriografiji na osnovu korištenja građe dotičnog fonda.

Vodič sadrži i popis zbirke mikrofilmova, poklona i otkupa i zbirku razglednica, fotografija i fotokopija. U Vodiču čitalac stiže uvid i u kinotečki fond. Arhiv je obavezan Zakonom o filmskoj umjetnosti da prikuplja, preuzima na čuvanje, sređivanje i stručnu obradu i zaštitu filmove i filmski materijal od istorijskog, kulturnog i umjetničkog značaja za Bosnu i Hercegovinu. Ovakav vid djelatnosti Arhiva tek je u svojim začetcima, ali u perspektivnom programu više se pažnje treba posvetiti kinotečkoj djelatnosti. U postojećim uslovima Arhiv nije u stanju, za sada, nešto ozbiljnije u tom pravcu da čini. Nova i savremenija prostorna rješenja Arhiva to će sigurno omogućiti.

U Vodiču su dati iscrpni podaci o bibliotečkom fondu Arhiva (knjigama, periodici) i sačinjen je izbor literature od opšteg značaja za stručni i naučni rad u Arhivu. S obzirom na to da Arhiv vodi evidenciju o imaocima i stvaraocima arhivske građe, u Vodiču su dati podaci za količinu građe nastale do 1957. godine. Najviše nepreuzete arhivske građe nalazi se u registraturama privrednih organizacija, vjerskih zajednica i radnih organizacija iz oblasti zdravstva i školstva. Naznačeni su registri signatura arhivskih fondova i zbirki, registri arhivskih fondova i zbirki i njihovih tvoraca i data je bibliografija radova rađenih na osnovu građe Arhiva Bosne i Hercegovine. Na kraju knjige, u vidu tabelarnog pregleda, prezentirano je stanje arhivskih fondova i zbirki 1986. godine.

Arhiv Bosne i Hercegovine, u povodu svog jubileja, prezentirao je javnosti svoj dosta ambiciozan program razvoja za jedan duži period, u kome ključno mjesto ima uvođenje savremenijih oblika rada na obradi arhivske građe i modernijih oblika informativne službe. To podrazumijeva širu upotrebu kompjutera i primjenu elektronske obrade podataka i razvitak kinotečke službe. I tehniku fotokopiranja i kserokopiranja dokumenata, koja nije na zadovoljavajućem nivou, niti raspolaze adekvatnim prostorijama, takođe treba unaprijediti. Neprijatno je konstatovati, ali dan danas dosta vrijedne građe nalazi se u neuslovnim prostorijama i nije je moguće očuvati, a kamo li stručno obrađivati. Sve to dovodi u pitanje realizaciju utvrđenih planova razvitka Arhiva, ukoliko se ne pristupi izgradnji nove zgrade Arhiva, koji treba opremiti modernom tehnikom i ojačati mladim, stručnim kadrovima koji će znati koristiti novu i modernu opremu. Mora se stoga priznati da Arhiv Bosne i Hercegovine, kao istaknuta institucija sa stanovišta kulturnog i civilizacijskog života ove naše sredine, stoji pred ozbiljnom raskrsnicom u svom budućem razvoju: ili će zbog svog sadašnjeg nezavidnog položaja doći u stagnantno stanje koje znači zaostajanje, ili će, uz pomoć društvene zajednice, uspješno pristupiti realizaciji svojih dobro zamišljenih planova i odgovoriti obavezama koje mu je društvo postavilo.

Nusret Šehić